

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลของการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชนบริเวณแนวคลองแม่ข่า : กรณีศึกษาชุมชนร่วมใจสามัคคี เทศบาลนครเชียงใหม่ เพื่อศึกษาถึงผลกระทบทางสุขภาพในมิติทางจิต และมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน อันได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางการเมือง ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มตัวแทนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการรื้อย้ายชุมชน จำนวน 4 คน กลุ่มตัวแทนประชาชนในชุมชนร่วมใจสามัคคี จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด จำนวน 14 คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง แบบสนทนากลุ่ม และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งสร้างตามกรอบแนวคิดของเดชารัต สุขกำเนิดและคณะ (2545) และศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหา โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน นำไปรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 2 กลุ่ม รวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครั้ง หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง และรวบรวมจัดเป็นหมวดหมู่ ตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ลักษณะของการศึกษาเป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงของสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าการทดสอบความแตกต่างหรือหาความสัมพันธ์ของตัวแปร ข้อมูลที่ได้เป็นการคาดการณ์ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการรื้อย้ายชุมชน

สรุปผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

ชุมชนร่วมใจสามัคคี เป็นชุมชนแออัดซึ่งตั้งอยู่บริเวณแนวคลองแม่ข่า ใกล้เคียง ๆ กับสนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่ ตำบลศรีภูมิ แขวงนครพิงค์ เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบง่าย ๆ โดยสร้างบ้านชิดขอบคลอง และรูก้ำเข้าไปในสองฝั่งคลอง

ลักษณะการครอบครองที่อยู่อาศัยเป็นลักษณะของชุมชนบุกรุก ซึ่งไม่มีกรรมสิทธิ์ ครอบครองที่ดินและเป็นชุมชนที่ไม่ได้รับการจัดตั้งจากเทศบาลนครเชียงใหม่

ลักษณะของประชากรมีความหลากหลายของชนชาติ ทั้งไทย พม่า ลาว และชาวเขา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และคริสต์ ประชากรส่วนใหญ่เป็นวัยแรงงาน อายุระหว่าง 25-59 ปี

ลักษณะการเข้าอยู่อาศัยมีการอพยพโยกย้ายเข้าออกอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุผลหลักเพื่อการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขาย ฐานะความเป็นอยู่ของ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย

ปัญหาสุขภาพของประชาชนที่พบได้ในชุมชน คือ ปัญหาโรคติดต่อ ความวิตกกังวล จากการที่ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาการลักขโมย ปัญหายาเสพติด โรคเครียด จากกลิ่นเหม็นของน้ำเสีย และขยะ ความกลัวและหวาดผวากับปัญหาไฟไหม้และปัญหาน้ำท่วม รวมทั้งความเครียดจากปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เนื่องจากได้รับแจ้งจากสำนักงาน โยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่ให้มีการย้ายชุมชนออกไปจากแนวคลอง เพื่อการพัฒนาและ ปรับปรุงคลองแม่ข่า รวมทั้งการปรับภูมิทัศน์ในเขตเมือง

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีการรวมตัวกันมากขึ้น เพื่อเตรียมการรื้อย้าย และ แสวงหาทางออกในปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน โดยมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเพื่อการออมทรัพย์ชุมชน ร่วมใจสามัคคี และได้ขอความช่วยเหลือจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนให้เป็นที่เล็งในการศึกษา หลักการออมทรัพย์ การจัดทำบัญชี การให้สินเชื่อ และการติดตามเงินกู้ ขอความช่วยเหลือจาก สถาบันชุมชนในเรื่องการออกแบบบ้านราคาถูก รวมถึงการติดต่อประสานงานในการขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลในด้านงบประมาณการรื้อถอน การจัดหาแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ และการ จัดสร้างระบบสาธารณูปโภค

2. นโยบายการรื้อย้ายชุมชนบริเวณแนวคลองแม่ข่า

จากการที่สำนักผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่ มีโครงการที่จะพัฒนาและปรับปรุงคลองแม่ข่า จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดำเนินการวาง และจัดทำผังเมืองรวม เพื่อวางแนวทางการพัฒนาเมือง โดยมี วัตถุประสงค์ของโครงการ คือ เพื่อพัฒนา และปรับปรุงคลองแม่ข่า รักษาสภาพแวดล้อม พื้นฟู คุณค่าความสำคัญคลองแม่ข่าให้มีความสวยงาม ความเป็นธรรมชาติ ให้เป็นที่โล่งว่างของเมือง มีการเชื่อมโยงสถานที่แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ให้เป็นโครงข่ายเส้นทางเดิน ทางจักรยาน ส่งเสริม กิจกรรมนันทนาการของประชาชนในชุมชนและนักท่องเที่ยว และเพื่อป้องกันการบุกรุกของชุมชน และเป็นแนวทางการวางแผนงานแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด ซึ่งได้กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา โดย กำหนดแนวทางและแผนการแก้ไขปัญหาการปรับปรุงสภาพคลองแม่ข่า และที่อยู่อาศัยของผู้บุกรุก

ดำเนินการสำรวจรวบรวมข้อมูลสภาพคลองแม่ข่า และครัวเรือนประชาชนที่อาศัยบริเวณแนวคลองแม่ข่า กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันกับชุมชนแต่ละชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และสามารถพัฒนาคลองแม่ข่าได้ตามวัตถุประสงค์ โดยมีรูปแบบการแก้ไขปัญหาคือ

2.1 การย้ายชุมชนผู้บุกรุกในคลองแม่ข่า ขึ้นมาอยู่บริเวณริมคลองที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคลองและทำการปรับฝั่ง ปรับปรุงสาธารณูปโภคในชุมชน ปรับปรุงที่อยู่อาศัย และให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาช่วยพัฒนาคลอง

2.2 การย้ายไปอยู่ในที่แห่งใหม่ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดหาที่ดิน ออกแบบ วางผัง แบ่งแปลงที่ดิน และออกแบบที่อยู่อาศัย ซึ่งอาจจะเป็นที่ดินที่จัดซื้อใหม่ที่มีราคาและผู้อยู่อาศัยสามารถผ่อนชำระได้ หรือการเช่าที่ดินของหน่วยงานภาครัฐ

2.3 ผู้บุกรุกบางส่วนที่ไม่มีบัตรประชาชนหรือหลักฐานทางราชการอาจขอคำรื้อถอนและอพยพกลับภูมิลำเนาเดิม

งบประมาณที่ใช้ในโครงการเป็นค่าสำรวจพื้นที่ และจัดเตรียมชุมชน คำรื้อถอนในกรณีที่ผู้บุกรุกจะกลับไปอยู่ภูมิลำเนาเดิมหรือจัดหาที่อยู่ใหม่ด้วยตนเอง กรณีที่มีการย้ายภูมิลำเนาขึ้นไปอยู่บริเวณริมคลองและจัดระเบียบชุมชน หรือการย้ายไปอยู่ในที่แห่งใหม่ ให้เป็นค่าปรับปรุงพื้นที่ ออกแบบและจัดหาสาธารณูปโภค ค่าก่อสร้างที่อยู่อาศัย โดยขอใช้เงินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ธนาคารออมสิน หรือแหล่งอื่น ๆ

3. ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต และมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางกายภาพ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางการเมือง

3.1 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต

ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางกายภาพ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่ามีผลกระทบต่อสุขภาพในด้านบวก คือ ประชาชนคาดหวังว่าการไปอยู่ในสภาพแวดล้อมในที่ใหม่จะทำให้สุขภาพจิตของประชาชนดีขึ้น และประชาชนมีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพราะสภาพแวดล้อมในที่ใหม่ดีกว่าที่อยู่เดิม ด้านปัจจัยทางเศรษฐกิจ พบว่า กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีความเห็นว่าการรื้อย้ายไม่น่าจะมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของประชาชน เพราะค่าใช้จ่ายในการซื้อที่ดินรัฐบาลมีงบประมาณเข้ามาช่วยเหลือหลายฝ่าย แต่กลุ่มผู้นำชุมชนมีความเห็นว่ามีผลกระทบทางสุขภาพทั้งด้านบวกและด้านลบ ผลกระทบทางด้านบวก คือ มีความคาดหวังว่าชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะด้านการดำรงชีวิต และปัจจัยทางเศรษฐกิจทำให้มีผลกระทบทาง

ด้านลบ คือ ประชาชนมีความเครียดและวิตกกังวลเรื่องค่าใช้จ่ายในการรื้อย้าย ด้านปัจจัยทางสังคม พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า สภาพจิตใจของประชาชนน่าจะดีขึ้น เพราะการย้ายไปเป็นชุมชนใหม่จะได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป ส่วนการได้รับการสนับสนุน และการช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชน ช่วยลดความเครียด และลดความวิตกกังวลในเรื่องการรื้อย้าย อีกทั้งยังทำให้มีผลต่อการตัดสินใจในการรื้อย้าย เพราะประชาชนในกลุ่มที่ยังไม่ตัดสินใจ ส่วนใหญ่ต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะค่าเรือถอน ส่วนปัจจัยทางการเมือง พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่มมีความเห็นขัดแย้งกัน โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีความเห็นว่า ปัจจัยด้านนี้ไม่มีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน เพราะคิดว่ารัฐบาลให้ความสำคัญกับกลุ่มประชาชนในการรื้อย้ายอย่างเพียงพอ แต่กลุ่มผู้นำชุมชนกลับมีความเห็นว่า มีผลกระทบต่อสุขภาพในด้านลบ คือ ประชาชนยังมีความวิตกกังวลว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรมจากรัฐบาลในการช่วยเหลือค่าเรือถอน และมีความวิตกกังวลในด้านการบริหารจัดการของทางราชการ อีกทั้งยังมีความคับข้องใจในการทำงานของเทศบาลนครเชียงใหม่ในเรื่องการช่วยเหลือชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการรื้อย้าย

3.2 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม

ผลกระทบต่อสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางกายภาพ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มีผลกระทบต่อสุขภาพต่อประชาชนในด้านบวก เพราะการย้ายไปอยู่ในที่ใหม่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำให้สุขภาพของสังคมดีขึ้น ด้านปัจจัยทางเศรษฐกิจ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มีผลต่อสุขภาพในด้านบวก เพราะเมื่อไปอยู่ในที่ใหม่ประชาชนก็จะได้เป็นกลุ่มที่อยู่อาศัยอย่างถูกกฎหมาย ชุมชนจะได้รับการยอมรับจากสังคมรอบข้าง การไปสมัครงาน หรือการรวมกลุ่มอาชีพ จะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากทางราชการ เมื่อมีรายได้เพิ่มขึ้น เศรษฐกิจของประชาชนก็จะดีขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็จะดีขึ้นตามมา ด้านปัจจัยทางสังคม พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มีผลต่อสุขภาพทั้งในด้านบวกและด้านลบ ด้านบวก คือ การรื้อย้ายชุมชนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคม การอยู่ในที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย ชุมชนจะได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย จะทำให้การจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน เป็นไปอย่างถูกต้องและง่ายขึ้น ส่วนด้านการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เมื่อชุมชนอยู่กันอย่างถูกต้องตามกฎหมาย รัฐบาลก็สามารถให้การช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ สำหรับด้านสถานะทางสังคม คาดว่าชุมชนจะได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนรอบข้างมากขึ้น และกลุ่มผู้นำชุมชนได้ให้ความเห็นว่า เมื่อประชาชนไม่ต้องกังวลกับปัญหาที่อยู่อาศัย ประชาชนมีความมั่นคงในชีวิต จะทำให้มีเวลาสำหรับส่วนรวม มีการรวมกลุ่มกัน

มากขึ้น สัมพันธภาพระหว่างประชาชนในชุมชนก็จะดีขึ้น ส่วนผลกระทบทางด้านลบ พบว่า ในขณะนี้ปัญหาว่าชุมชนไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนดั้งเดิมในที่อยู๋ใหม่ที่ย้ายไป สำหรับปัจจัยทางการเมือง พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นขัดแย้งกัน โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีความเห็นว่า ปัจจัยด้านนี้ไม่มีผลกระทบต่อสุขภาพในมิติทางสังคมของประชาชน เพราะเมื่อชุมชนได้รับการจัดตั้งอย่างถูกต้อง ทางราชการก็สามารถจัดสรรงบประมาณในด้านต่าง ๆ ให้กับชุมชนได้เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ สิทธิในด้านต่าง ๆ ทุกด้าน ประชาชนก็จะได้รับอย่างเท่าเทียมกัน ส่วนกลุ่มผู้นำชุมชนมีความคิดเห็นว่าประเด็นทางการเมืองมีผลต่อการรื้อย้ายชุมชน และคิดว่าส่งผลกระทบต่อสุขภาพในมิติทางสังคมในด้านลบ คือ ชุมชนมีความขัดแย้งกับเทศบาลนครเชียงใหม่ และคิดว่าประเด็นทางการเมืองมีผลต่อการให้ย้ายชุมชนออกไปจากเขตเทศบาลด้วย โดยให้เหตุผลว่าด้วยเพราะการที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นฐานเสียงในการเลือกตั้งให้กับเทศบาลในขณะนี้ ทำให้ไม่ได้รับความสนใจดูแล และไม่ได้รับความเป็นธรรมจากทางเทศบาลนครเชียงใหม่ รวมถึงการรื้อย้ายชุมชนในครั้งนี้ด้วย

อภิปรายผลการศึกษา

1. ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต

1.1 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางกายภาพ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มีผลกระทบต่อสุขภาพในด้านบวก คือ ประชาชนคาดหวังว่าการไปอยู่ในสภาพแวดล้อมในที่ใหม่จะทำให้สุขภาพจิตของประชาชนดีขึ้น เพราะมีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าที่อยู่เดิม อธิบายได้ว่า สภาพแวดล้อมในที่อยู๋ใหม่ เป็นสภาพแวดล้อมที่ถูกหลักสุขาภิบาล คือ สภาพบ้านเรือนไม่แออัด มีความคงทนถาวร มีการกำจัดขยะที่ถูกวิธี มีส่วนที่ถูกหลักสุขาภิบาลใช้ ก็จะส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี (พัฒน์ สุจันงค์, 2539) สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (2528) ที่ได้มีการกำหนดไว้ว่าที่อยู่อาศัยนั้นเป็นความจำเป็นพื้นฐานของประชาชน โดยมีเกณฑ์ว่าทุกครอบครัวต้องมีที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนั้นสภาพแวดล้อมยังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อสุขภาพ กล่าวคือผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายสุขภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ หมายความว่าถ้ามีการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในทางที่ดีขึ้น ก็จะส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสุขภาพของประชาชนไปในทางที่ดีขึ้นด้วย (สมบูรณ์ ศุภศิลป์, 2531 อ้างใน พุฒิพงษ์ พุกกะมาน, 2543) ซึ่งการศึกษาของ เดชา ไพรมีทรัพย์, วิเชียร

พิสูจน์ และสยาม นนทคำจันทร์ (2538) ที่พบว่าปัญหาของ ชุมชนแออัด คือ ประชาชนมีที่อยู่อาศัย ไม่ถูกสุขลักษณะ ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย และไม่มีความสะดวก ที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนมักอยู่ใน บริเวณน้ำเน่าเสีย ไม่มีท่อระบายน้ำโสโครก และมักทิ้งขยะหรือถ่ายอุจจาระลงในน้ำ เป็นแหล่ง เพาะเชื้อโรค

ส่วนความรู้สึกลดลงในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน จากสภาพแวดล้อม ในที่อยู่อาศัยใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (2528) ที่ได้มีการกำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนไว้ว่าการมีบ้านเรือนที่มีสภาพ คงทนถาวร จะทำให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และยังสอดคล้องกับการ ศึกษารูปแบบของชุมชนที่พึงปรารถนาของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานครของ โสภกา (ซูพิกุลชัย) ชปิลมันน์ และคณะ (2534) ที่พบว่า สิ่งที่ครอบครัวส่วนใหญ่ต้องการให้เกิด สภาพชุมชนที่พึงปรารถนา คือ ต้องการมีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง และต้องการความ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1.2 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ของปัจจัยทางเศรษฐกิจ พบว่า กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีความเห็นว่าการรื้อย้ายไม่น่าจะมี ผลกระทบต่อสุขภาพจิตของประชาชน เพราะค่าใช้จ่ายในการซื้อที่ดินรัฐบาลมีงบประมาณเข้ามา ช่วยเหลือหลายฝ่าย แต่กลุ่มผู้นำชุมชนมีความเห็นว่ามีผลกระทบทางสุขภาพทั้งด้านบวก และ ด้านลบ ผลกระทบทางด้านบวก คือ มีความคาดหวังว่าชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน น่าจะดีขึ้นกว่าเดิมโดยเฉพาะด้านการดำรงชีวิต และผลกระทบทางด้านลบ คือ ประชาชนมี ความเครียดและความวิตกกังวลเรื่องค่าใช้จ่ายในการรื้อย้าย สะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าทางรัฐบาล จะมีการจัดสรรงบประมาณในการช่วยเหลือด้านการรื้อย้ายให้แล้ว แต่ประชาชนยังมีความเครียด และวิตกกังวลในเรื่องค่าใช้จ่ายในการรื้อย้าย ทั้งนี้ อธิบายได้ว่า ในการรื้อย้ายบ้านเรือนต้องเสีย ค่าใช้จ่ายทั้งด้านการขนส่ง และการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ ซึ่งไม่สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้ ซึ่ง ถ้าหากเงินออมหรือเงินที่มีอยู่ต้องนำมาใช้จ่ายในการรื้อย้ายหมด ก็จะทำให้เกิดรายได้ไม่เพียงพอ กับรายจ่าย หรือทำให้รายจ่ายของประชาชนเพิ่มขึ้น (ปริดา นาคเนาทิม, 2532) สอดคล้องกับการ ศึกษาของปัญญาวุฒิ ลดาวัลย์ ณ อยุธยา (2538) ที่พบว่า การอพยพทำให้ประชาชนมีค่าใช้จ่าย เพิ่มขึ้น และสอดคล้องกับการศึกษาของกรรณา ภักยาภรณ์ และคณะ (2527) ที่พบว่า เมื่อประชาชน ต้องอพยพไปอยู่ที่ใหม่ ต้องใช้เวลาในการก่อสร้างที่อยู่ใหม่ ค่าก่อสร้างบ้าน ค่าพาหนะในการ เดินทางและขนย้าย ซึ่งย่อมก่อผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และค่าครองชีพที่สูงขึ้น ก็จะมีผลทำให้เกิดความเครียดและความวิตกกังวลตามมา

1.3 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางสังคม พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า สภาพจิตใจของประชาชนน่าจะดีขึ้น เพราะการย้ายไปเป็นชุมชนใหม่จะได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไป และพ้นจากสภาพชุมชนนุกรุก ส่วนการได้รับการสนับสนุน และการช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกชุมชน ช่วยลดความเครียด และลดความวิตกกังวลในเรื่องการรื้อย้าย และจะทำให้มีผลต่อการตัดสินใจในการรื้อย้าย เพราะประชาชนในกลุ่มที่ยังไม่ตัดสินใจส่วนใหญ่ต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะค่ารื้อถอน สอดคล้องกับแนวคิดของ ซูเพ็ญศรี วงศ์พุทธา (2545) ที่บอกว่า การได้รับการสนับสนุนทางสังคม เครือข่ายการช่วยเหลือทางสังคม ครอบครัว เพื่อน และการช่วยเหลือในชุมชน มีผลต่อสุขภาพ ช่วยลดความเครียดและแก้ปัญหาได้หลายประการ

ส่วนผลกระทบทางสุขภาพในด้านลบ พบว่า มีผลกระทบต่อการปรับตัวของประชาชนให้เข้ากับโครงสร้างสังคมใหม่ และมีความวิตกกังวลในด้านสัมพันธภาพ และการได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้านใหม่ อธิบายได้ว่า เมื่อต้องย้ายไปอยู่ในสังคมใหม่ ประชาชนในชุมชนแออัดเดิมจำต้องปรับพฤติกรรมให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมที่ย้ายเข้าไปอยู่ใหม่ เพื่อให้สังคมใหม่เกิดการยอมรับ และเพื่อให้เกิดความสมดุลย์ของชีวิต (Shoben, 1978 อ้างใน โกมินทร์ ชาวนาใต้, 2532) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของเฉลิมชัย ปัญญาดี (2531) ที่พบว่า เมื่อมีการโยกย้ายถิ่นฐาน ประชาชนต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมในสังคมใหม่ที่แตกต่างกันออกไปจากสังคมเดิม สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความเครียดต่อประชาชนเป็นอย่างมาก และถ้าประชาชนไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่ ได้ก็จะทำให้เกิดความตึงเครียดทางจิตใจได้ นอกจากนี้การได้รับการยอมรับจากสังคม และให้ความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น จะทำให้บุคคลรู้สึกมีเป้าหมาย มีความเป็นเจ้าของ และได้รับการยอมรับว่าตนมีคุณค่าต่อกลุ่ม ซึ่งจะเป็นการช่วยลดความความตึงเครียดในจิตใจได้ (กิติกร มีทรัพย์ และคณะ, 2541)

1.4 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางจิต ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางการเมือง พบว่า กลุ่มผู้นำชุมชนมีความเห็นว่า มีผลกระทบต่อสุขภาพในมิติทางจิต ด้านลบ คือ ประชาชนยังมีความวิตกกังวลว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรมจากรัฐบาลในการช่วยเหลือค่ารื้อถอน และมีความวิตกกังวลในด้านการบริหารจัดการของทางราชการ อีกทั้งยังมีความคับข้องใจในการทำงานของเทศบาลนครเชียงใหม่ในเรื่องการช่วยเหลือชุมชน อธิบายได้ว่า ลักษณะของการเมืองท้องถิ่นของเทศบาลมีกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการทำทุกวิถีทางเพื่อให้กลุ่มของตนเข้าไปบริหารงานเทศบาล และการจัดตั้งชุมชนย่อยในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ นั้น พบว่า เป็นเรื่องของการเมือง ไม่ใช่การทำตามกระบวนการบริหาร (ศักดิ์ กัณหาเวียง, 2535) และสอดคล้องกับการศึกษาของดวงจันทร์ อภาวัชรุดม์ เจริญเมือง (2537) ที่พบว่า ลักษณะของการเมืองท้องถิ่นในเมือง

เชียงใหม่ เท่าที่ผ่านมาในช่วงที่มีการเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ชุมชนแออัดเป็นชุมชนที่มีนักการเมืองเข้าไปหาเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่ง และในการยอมรับของการดำรงอยู่ของชุมชนแออัดบางแห่งก็ถูกมองว่าเป็นฐานเสียงของนักการเมืองท้องถิ่นบางกลุ่ม จากผลของการศึกษาลักษณะของการเมืองท้องถิ่นดังกล่าว จึงเป็นไปได้ว่าทำให้ประชาชนเกิดความคับข้องใจในการทำงานของเทศบาล

2. ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม

2.1 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางกายภาพ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มีผลกระทบทางสุขภาพต่อประชาชนในทางที่ดีขึ้น ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ พบว่า เมื่อประชาชนอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี สภาพบ้านเรือนไม่แออัด การเกิดการกระทบกระทั่งกันลดลง ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันด้วยดี และการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง มีที่ดินเป็นของตนเองมีผลทำให้สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนดีขึ้น เมื่อประชาชนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จะทำให้มีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของเชษฐชัย ศรีสุชาติ (2541) ที่พบว่า ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ทำให้ไม่เกิดความต้องการที่จะรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมของตนเอง อีกทั้งยังทำให้ไม่เกิดความผูกพันรักใคร่ในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นว่าการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงมีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และการมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันของประชาชนในชุมชน

2.2 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางเศรษฐกิจ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นสอดคล้องกันว่า มีผลต่อสุขภาพในด้านบวก อธิบายได้ว่า การมีสภาพแวดล้อมดี มีบ้านที่มั่นคง มีความปลอดภัย ทำให้สุขภาพของประชาชนดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, 2528) ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นว่า ถ้าชุมชนไปอยู่ในที่อยู่ใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมดี มีบ้านที่มั่นคง จะทำให้การดำรงชีวิตประจำวัน และความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น อีกทั้งทำให้เกิดความมั่นคงทางอาชีพ เมื่อประชาชนมีงานทำ ฐานะความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจก็จะดีขึ้นตามไปด้วย ส่วนกลุ่มผู้นำชุมชน ให้ความเห็นว่า เมื่อไปอยู่ในที่ใหม่ประชาชนก็จะได้เป็นกลุ่มที่อยู่อาศัยอย่างถูกกฎหมาย ชุมชนได้รับการยอมรับจากสังคมรอบข้าง การไปสมัครงาน หรือการรวมกลุ่มอาชีพ จะได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากทางราชการ เมื่อมีรายได้เพิ่มขึ้น เศรษฐกิจดีขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนก็จะดีขึ้น

2.3 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางสังคม พบว่า ผลต่อสุขภาพในด้านบวก คือ การรื้อย้ายชุมชนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคม และด้านสถานะทางสังคม คาดว่าชุมชนจะได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนรอบข้างมากขึ้น อีกทั้งเมื่อประชาชนไม่ต้องกังวลกับปัญหาที่อยู่อาศัย มีความมั่นคงในชีวิต จะทำให้มีเวลาสำหรับส่วนรวม มีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น สัมพันธภาพระหว่างประชาชนในชุมชนก็จะดีขึ้น ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาของกรูณา ภักยาภรณ์ และคณะ (2527) ที่พบว่า การดำเนินการรื้อย้ายชุมชนของรัฐ ทำให้โครงสร้างทางสังคมถูกทำลายจากการที่ชุมชนเหล่านั้นต้องกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง แต่สอดคล้องกับการศึกษาของเชษฐชัย ศรีสุชาติ (2541) ที่พบว่า ประชาชนในชุมชนแออัดก็มีความต้องการรวมกลุ่ม ต้องการอยู่ร่วมกันด้วยดี มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกันในสังคม แต่เนื่องด้วยการที่ประชาชนไม่มีความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย จึงทำให้ไม่สนใจที่จะรวมกลุ่มเพื่อการทำกิจกรรมร่วมกัน

ส่วนผลกระทบทางด้านลบ พบว่า ชุมชนไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนดั้งเดิมในที่อยู่ใหม่ที่ย้ายไป ซึ่งจากการสังเกตการณ์การจัดเวทีแสดงความคิดเห็นของประชาชนบ้านข้าวแทน บ้านป่าตอง และบ้านป่าลาน ตำบลสันทรายหลวง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนร่วมใจสามัคคีจะย้ายไปอยู่ เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2546 ณ วัดข้าวแทนหลวง พบว่า ชุมชนบ้านข้าวแทนมีการแสดงความคิดเห็นคัดค้าน การรื้อย้ายชุมชนร่วมใจสามัคคีมาที่ยังพื้นที่บ้านข้าวแทน โดยมองว่ารัฐแก้ปัญหาโดยการยกปัญหาจากที่หนึ่งมาไว้อีกที่หนึ่ง อีกทั้งมองว่าชุมชนแออัดจะเป็นชุมชนที่นำปัญหาต่าง ๆ เข้ามาในหมู่บ้าน เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด ปัญหาลักขโมย ซึ่งจะทำให้ชุมชนดั้งเดิม ไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงจะทำให้เกิดการแย่งทรัพยากรที่มีในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของเดชา ไพรมิทรัพย์, วิเชียร พิสูจน์ และสยาม นนท์คำจันทร์ (2538) ที่พบว่า คนในชุมชนแออัดมักทิ้งขยะและถ่ายอุจจาระลงในลำคลอง ทำให้เกิดการปนเปื้อนของเชื้อโรค นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของสุพล เลิศสกุลจินดา (2535) ที่พบว่า ชุมชนแออัดมักมีปัญหาในเรื่องการเล่นการพนัน การมั่วสุมกันภายในชุมชน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการศึกษาของเด็ก และปัญหา ยาเสพติดขึ้นได้ ส่วนในเรื่องปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนสอดคล้องกับการศึกษาของดวงจันทร์ อภาวัชรุดม เจริญเมือง (2537) ที่พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนแออัดที่มีความหลากหลาย ทำให้เกิดการแบ่งแยกเผ่าพันธุ์ แบ่งแยกแหล่งประ โยชน์ และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

2.4 ผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชน ในมิติทางสังคม ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางการเมือง พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 2 กลุ่ม มีความเห็นขัดแย้งกัน โดยกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีความเห็นว่า ปัจจัยด้านนี้ไม่มีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ส่วนกลุ่ม

ผู้นำชุมชนมีความคิดเห็นว่าประเด็นทางการเมืองมีผลต่อการรื้อย้ายชุมชน และคิดว่าส่งผลกระทบต่อสุขภาพในมิติทางสังคมในด้านลบ และคิดว่าประเด็นทางการเมืองมีผลต่อการให้ย้ายชุมชนออกไปจากเขตเทศบาล ด้วยเพราะการที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นฐานเสียงในการเลือกตั้งให้กับเทศบาลในชุดนี้ ทำให้ไม่ได้รับความสนใจดูแล และไม่ได้รับความเป็นธรรมจากทางเทศบาล นครเชียงใหม่ รวมถึงการรื้อย้ายชุมชนในครั้งนี้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเดชา ไพรมิทรัพย์, วิเชียร พิสูจน์ และสยาม นนท์คำจันทร์ (2538) ที่พบว่า ปัญหาภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน คือ ปัญหาความสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคลภายนอก ซึ่งมีผลโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ส่วนการศึกษาของ สุพล เลิศสกุลจินดา (2535) พบว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของทัศนคติที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนในชุมชนแออัดในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ มีปัญหาเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ และสอดคล้องกับการศึกษาเจษฎา พรหมจันทร์ (2541) ที่พบว่า การไล่อพยพชุมชนแออัดในเขตเมืองเชียงใหม่ที่ผ่านมาจะเป็นการไล่อพยพแบบกระจัดกระจาย ไม่มีโครงการรองรับ และไม่มีการพิจารณาถึงสิทธิชุมชนในที่อยู่อาศัยของคนจนเหล่านั้น

ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การวางแผนแก้ไขปัญหาจะต้องเปิด โอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการ โดยอาศัยข้อมูลพื้นฐานและความต้องการของชุมชนเป็นส่วนประกอบ และควรมีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพในมิติทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ทั้งก่อนดำเนินโครงการ ระหว่างดำเนินโครงการ และระยะสิ้นสุดโครงการ โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันประเมิน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุงต่อไป

1.2 การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดในเขตเมืองโดยการรื้อย้ายชุมชนเป็นเรื่องที่ละเอียด ซับซ้อน และเป็นปัญหาที่ซ่อนอยู่ภายใต้ปัญหาใหญ่อื่น ๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ดังนั้น รูปแบบการปรับปรุงชุมชนแออัดที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม จึงควรมีการพิจารณาในหลาย ๆ รูปแบบ โดยให้มีความชัดเจน มีระยะเวลา และการวางแผนเป็นระยะ

1.3 การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดโดยการรื้อย้ายชุมชนไปยังที่อยู่ใหม่พบว่าเกิดปัญหาการต่อต้านจากประชาชนในพื้นที่รับย้าย ดังนั้น รัฐบาลจึงควรมีการพิจารณาในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

2.1 ควรนำผลของการศึกษาที่ได้ไปประกอบการพิจารณาในการดำเนินการตามนโยบายการรื้อย้ายชุมชน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม

2.2 การกำหนดแนวนโยบายการรื้อย้ายชุมชนควรคำนึงถึงผลกระทบทางด้านสุขภาพทั้งทางด้านกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน

2.3 การนำข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษามาวิเคราะห์เพื่อค้นหาปัญหาสาเหตุความต้องการตลอดจนหาแนวทางแก้ไข ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานไปในทางที่ดีขึ้นจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาวต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อหาข้อมูลประกอบการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายการรื้อย้ายชุมชนแออัด ข้อมูลที่ได้นั้นเป็นเพียงการคาดการณ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะที่มีข้อมูลหลักฐานยืนยันที่ครบถ้วนและสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการสร้างสุขภาพที่ดีร่วมกันในสังคม เพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินโครงการ จึงควรทำการประเมินผลกระทบทางสุขภาพให้ครบทุกขั้นตอน เพื่อให้ได้นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพของประชาชนต่อไป

2. การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นเพียงการศึกษาในกลุ่มคนส่วนหนึ่ง ซึ่งข้อมูลที่ได้อาจไม่ครอบคลุมในกลุ่มประชากรทั้งหมด จึงควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณร่วมด้วย โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากร เพื่อจะทำให้ทราบถึงลักษณะของผลกระทบที่เกิดขึ้นให้ครอบคลุมในทุกกลุ่มประชากร

3. ควรมีการศึกษาในกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบทางอ้อม และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากนโยบายการรื้อย้ายชุมชนแออัด โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนในพื้นที่รับย้าย เพื่อจะได้ข้อมูลที่ครอบคลุมในทุกกลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางสุขภาพจากนโยบายดังกล่าว

4. การศึกษาในครั้งนี้ทำการศึกษาถึงผลกระทบทางสุขภาพจากการรื้อย้ายชุมชนในมิติทางจิตและทางสังคมเท่านั้น ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรมีการศึกษาผลกระทบทางสุขภาพให้ครบกระบวนการทั้งสี่ด้านสุขภาพทั้ง 4 มิติ